

Teknoloji Toplumunda Değişen Üretim Sürecinin Postmodern Hollywood Film Örnekleri Üzerinden Görsel Analizi

Visual Analysis of The Changing Nature of Production Process in Technology Society Through Postmodern Hollywood Movie Examples

Selen KOÇAK*

Öz

Bu çalışmada, bilgisayarlaşmaya, robot teknolojisine ve yapay zekâya dayanan enformasyon teknolojilerinin geliştiği teknoloji toplumunda değişen üretim sürecinin istihdam üzerindeki etkileri sinemadaki temsilleri üzerinden ele alınmıştır. Sinema işlenen konu açısından toplumda bir yansıma bulmaktadır. Bu bağlamda, sinema toplumu kimi zaman bir değişime hazırlamakta kimi zaman bir tepki oluşturmaktadır. Bu çalışmada bir kısmı üretim sürecinde gerçekleşmiş bir kısmının ise gelecek dönemde gerçekleşmesi beklenen değişimlerin postmodern sinemada nasıl temsil edildiğini ortaya koymak amaçlanmıştır. Nitel yöntemin kullanıldığı bu çalışmada 100 postmodern Hollywood filmi görsel analiz evreni olarak seçilmiştir. Bu filmler arasından teknoloji ile birlikte değişen üretim sürecine ilişkin temsiller içeren üç postmodern Hollywood filmi olan Westworld, Blade Runner, Blade Runner 2049 analiz birimi olarak belirlenmiştir. Elde edilen bulgular üzerinden filmlerde özellikle robotlaşmanın üretim sürecindeki etkisinin yoğunlaştığı ve filmlerin postfordizmin gerçekleşmiş ve gerçekleşmemiş temel iddialarını senaryoya taşıdıkları saptanmıştır. Üretim sürecinin birçok alanına robotların dahil olması, artan işsizlik ve esnek çalışma yaşamı ile postmodern toplumlarda özellikle ucuz işçi olarak çalışan göçmenlerin ve çocuk işçilerin daha fazla talep görmesi ve kayıt dışı çalışmanın artması temaları belirgin olarak vurgulanmıştır. Tüm sonuçlar görsel olarak değerlendirildiğinde ise, sinemanın geleceğin toplumuna ilişkin bir hipergerçeklik inşa ettiği ve bu inşayı kitlelere sunarak adeta geleceğin bir öngöstereğini yaptığı görülmüştür.

Anahtar sözcükler: Postfordist üretim süreci, istihdam, teknoloji, taşeronlaşma, göçmen emeği, sinema, görsel analiz.

Abstract

This study discusses the effects of the changing nature of production process on employment in technology society where information technologies based on computerization, robot technology and artificial intelligence are developed. The study uses movies to conduct the analyses. In terms of the subject under discussion, cinema finds a reflection in society. In this context, cinema sometimes prepares the society for a change and induces a reaction. This study attempts to reveal how the changes, some of which take place in the production process and others which are expected to take place in the future, are represented in postmodern cinema. Using a qualitative research approach, 100 postmodern Hollywood movies were chosen as the population of visual analysis. Specifically, Westworld, Blade Runner, and Blade

* Arş. Gör. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü. E-posta: selenn.kocakk@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3331-7755

Runner 2049 were selected as the unit of analysis. These three postmodern Hollywood movies contain representations of the production process that changes with technology. The study found that the effect of robotization in the production process intensified and the movies represented the realized and unrealized basic claims of post-fordism in the script. Analysis found emphasis on several themes in the movies. These include inclusion of robots in many areas of the production process, increasing unemployment and flexible working life, and the increasing demand for child workers, especially immigrants who are employed as cheap workers in postmodern societies, and the increase in unregistered workers. Visual analysis also found that the cinema constructed a hyperreality regarding the society of the future and presented this construction to the masses as a preview of the future.

Keywords: Post-Fordist production process, employment, technology, subcontracting, migrant labor, cinema, visual analysis.

Giriş

İnsanlık tarihi boyunca toplumlar değişmiş, dönüşmüş ve çeşitli aşamalardan geçmişlerdir. Tarihsel süreç içerisinde özellikle bilimsel gelişmeler ve teknolojinin gelişimiyle birlikte tarım toplumu yerini modernitenin egemen olduğu sanayi toplumlarına bırakmış, sonrasında enformasyon devriminin gerçekleşmesiyle birlikte yepyeni bir dönem olan postmodernitenin ve yeni bir toplum tipi olan teknoloji toplumunun önü açılmıştır. Toplum tipindeki bu değişim ve dönüşüm elbette üretim sürecinden bağımsız olmamış, toplumlar değerlerinin dönüştüğü postmodern bir çağda yaşarken, üretim sürecinde de gelişen teknoloji paralelinde fordizm yerini, postfordizme bırakmak zorunda kalmıştır. Bu noktada üretim sürecindeki dönüştürücü güç bilgisayarlaşmaya, yapay zekâya ve robot teknolojisine dayalı olarak gelişmiş; şirketler hayatta kalabilmek ve verimliliklerini artırabilmek için üretim süreçlerini bu gelişmeler üzerinden yapılandırmışlardır. Bu kapsamda özellikle robot teknolojisinin gelişmesi ile insan işgücünün yerini robotlar almış ve çalışanlar esnek çalışma koşulları altında kimi zaman farklı görev konumlarında, taşeron işletmelerde, bir anlamda postmodern dönemin akışkanlığına paralel olarak geçici işlerde, zor koşullarda düşük ücretlerle çalışmışlardır.

Toplumlar bu şekilde değişip dönüşürken, nasıl ki üretim sürecinin dahil olduğu ekonomi kurumu bu değişim ve dönüşümden etkilenmekte ise toplumsal yapının başka bir kurumu olan sanatın da bundan etkilenmemesi söz konusu olamaz. Zira postmodern hareketin sanatsal bir akım olarak mimari alanda başladığını düşündüğümüzde, sanatın hem dönüşümü başlatan hem de dönüşümden etkilenen döngüsel bir yapısı olduğunu söyleyebiliriz. Bu noktada yedinci sanat olarak ifade edilen sinema da postmodern ve postfordist dönüşümlerden etkilenerek, içeriğinde barındırdığı temsil özelliği sayesinde bu değişim ve dönüşümleri yansıtabilmiş, hatta öngörü boyutuna sahip olması (Kellner, 2013) bakımından da içinde bulunduğu toplumsal gerçekliğin bir adım ötesine geçerek, mevcut koşullar üzerinden geleceğin toplumuna ilişkin bir bakış açısı sunabilmiştir. Bu bağlamda bu çalışmada da teknoloji toplumunda değişen üretim süreci üç postmodern Hollywood filmi (Westworld, Blade Runner, Blade Runner 2049) üzerinden görsel analiz yöntemi ile incelenmektedir.

Sinema alanında yapılan çalışmalar genellikle sinematografi üzerinden ele alınmaktadır. Bu çalışmada ise sinema sosyolojik bir veri kaynağı olarak ele alınmış ve kuramsal bir perspektiften hareket edilerek, postfordizme ilişkin teorik açıklamalara yer verilmiştir. Filmlerden elde edilen bulgular da bu teorik açıklamalar aracılığıyla yorumlanmıştır. Ayrıca filmlerden elde edilen bulgular üzerinden filmlerin geleceğin toplumuna ilişkin verdikleri ipuçları yakalanmaya çalışılmış ve ipuçları güncel gelişmeler ile örneklendirilmiştir. Bu bağlamda bu çalışmada sinemanın özellikle postfordist üretim süreci ekseninde temsil özelliği üzerinden sosyolojik boyutu vurgulanmaya çalışılmıştır.

Teknoloji Toplumunda Değişen Üretim Süreci: Postfordizm

Teknolojik gelişme sosyal değişimi başlatan en dinamik ögelerden biri olarak (Şaylan, 2016, 104) tarihsel süreç içerisinde öncelikle sanayi devrimi ile birlikte tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişte, sonrasında özellikle bilgisayar ve dijitalleşme teknolojilerine dayalı teknoloji toplumuna geçişte temel mekanizma olmuştur (Bell, 1999; Castells, 2013; Masuda, 2008; Toffler, 1981). Toplumları dönüştürücü bir güce sahip olan teknolojinin, üretim sistemi üzerinde etkili olmaması ise olanaksızdır. Teknoloji farklı

endüstrileri, işleri ve örgütleri dönüştürmüş, onların farklı şekil ve hızlarla yeniden yapılanmasını sağlamıştır. Bu yeniden yapılanma sürecinde ekonomideki küçük ölçekli faaliyetlerden tutun da şirketlerin örgütlenme biçimlerine kadar bir değişim ve dönüşüm başlamış, bu değişim ve dönüşüm, yeni teknolojinin emek gücünde kullanılmasını sağlayacak yöndeki düzenlemeleri zorunlu kılmıştır (Arthur, 2011, s. 172; Belek, 2010, s. 17). Bu değişim ve dönüşümün temel amacı ise kapitalist şirketlerin verimlilik ve büyüme güdüsüne dayanmaktadır. Bu noktada verimlilik ve büyümenin kaynağı enformasyon teknolojilerinde bulunmuştur (Castells, 2013, s. 279).

Sanayileşmiş Batı Dünyasında görülen teknolojik gelişmelerle İkinci Dünya Savaşı'ndan 1970'lerin başlarına kadar hâkim olan, Henry Ford'un öncülüğünü yaptığı Fordizm adı verilen seri üretim sistemleri (Brenner ve Keil, 2013, s. 3; Murray, 1995, s. 47) teknolojideki gelişmelere ayak uyduramayınca üretim sürecinde çeşitli sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorunlar giderek büyüüp, üretim sürecinde bir kriz ortamı oluşturunca, şirketler varlıklarını devam ettirebilmek için üretim sürecinde yeni teknolojik değişimlere dayalı bir yapılanmaya giderek fordist üretim sürecinden postfordist üretim sürecine geçmişlerdir. Postfordist üretim süreci kapsamında şirketler, teknolojik değişim, otomasyona geçme, yeni ürünler, alt piyasalar arama, emek üzerinde denetimin daha kolay olduğu coğrafi bölgelere kayma, sermayenin devir hızını artırma gibi stratejiler uygulamaya başlamışlardır (Harvey, 2014, s. 164, 168). Bu stratejiler üretim sürecinde ve piyasalarda esnekliğe dayalı yeni bir yapılanma inşa etmiştir. Bu ekseninde enformasyon teknolojilerinin gelişiminin en işlevsel sonuçlarından biri olarak robotlaşma, üretim sisteminin önemli aktörlerinden biri haline gelmiş, üretim sürecinde ise taşeron ağların hâkim olduğu hatta enformel ve kayıt dışı üretime dayalı bir mekanizma olmuştur. Genel anlamda esneklik adı verilen bu süreç ve mekanizma, temelde şirketlerin verimliliklerinin ve buna bağlı olarak kâr oranlarının artmasına yöneliktir. Bu bağlamda esnekleşme kapitalistlerin daha güçlü olduğu radikal bir kapitalistleşme döneminin önünü açmıştır.

Esneklik

Fordist üretim sürecinde yaşanan sorunların en önemli nedeni kapitalist üretim sürecindeki ve piyasaların istikrarlı büyüme varsayımındaki katılıktır. Emek süreçleri ve işgücü piyasalarındaki esneklik ise fordizmin katılıklarıyla bir çatışma içindedir. Bu çatışma ise işgücü piyasalarında radikal bir yeniden yapılanma dönemini getirmiştir (Harvey, 2014, s. 170). İşgücü piyasalarında yeniden bir yapılanma başlatan esnekliğin birtakım özellikleri bulunmaktadır. Öncelikle esneklikle birlikte işgücü piyasalarında yeni enformasyon ve iletişim teknolojileri temelli bir üretim ve örgütlenme biçimi başlamıştır. Üretim ve örgütlenme biçimindeki bu teknolojik değişim fordist üretimin temelinde yer alan seri üretimin sona ermesi değil, aksine, üretimin yeni bir teknolojik düzen kapsamında yapılmasıdır. Bu yeni teknolojik düzen doğrultusunda işgücünde kitlesel bir tasfiyeye idilerek, toplumsal bir marjinalleşme süreci başlamış, iş ve ücretler arasındaki ilişkiler parçalanmıştır. İkinci olarak enformasyon ve iletişim teknolojileri temelinde değişen bir işgücüne dayalı hizmet sektörü güçlenirken; üçüncü olarak, hizmetler ve tarım daha fazla sanayileşerek yeni bir kapitalizasyon baskısı oluşturmuştur. Bu durum sosyal hareketliliğin artarak, aile ilişkilerinin parçalanmasına neden olmuştur. Dördüncü olarak teknolojik gelişme paralelinde üretim sürecinde görülen verimlilik artışı ile kitlelerin gelirleri birbirinden ayrılmış, bu ekseninde gelirlerde ve tüketici modellerinde farklılıklar ortaya çıkmıştır. Böylece ücretler ve iş arasındaki ilişki parçalanmıştır (Esser ve Hirsch, 2000, s. 76-77).

Bu değişimlere bağlı olarak, uluslararası sanayi ve finans sermayesi arasındaki ilişki yeniden yapılandırılarak, gelişmiş üretim teknolojisi temelinde pazara yakın ve yenilikçi küçük işletmeler ön plana çıkmıştır. Bu kapsamda ileri teknoloji sektöründe ve ekonominin marjinal bölgeleri arasındaki sınırlar bulanıklaşmış, ücretli işçiler daha fazla kategoriye bölünerek, kitlesel işsizlik ortaya çıkmıştır (Esser ve Hirsch, 2000, s. 78). Bu bağlamda enformasyon teknolojilerine dayalı olarak gelişen esneklik, fordist üretim sürecinden postfordist üretim sürecine geçişte ve postfordist sürecin işleyişinde dönüştürücü bir mekanizma olmuştur. Bu mekanizmanın işleyişinde ise robotlaşma daha açık bir ifadeyle robotların işgücü olarak kullanılması postfordist üretim sürecinde şirketlerin ayakta kalabilmek ve verimliliklerini arttırabilmek adına kullandığı yöntemlerden biri olmuştur.

Robotların İşgücü Olarak Kullanılması

Postfordist üretim sürecini başlatan esneklik şirketler açısından ayakta kalmanın ve verimliliğin bir yolu olarak görülürken, diğer taraftan çalışanlar için birtakım sorunlara yol açmıştır. Bunların başında enformasyon teknolojisi devriminin bir sonucu olarak mavi ve beyaz yakalı emeğin daralması gelmektedir. Daha açık bir ifadeyle, enformatiğin, bilgisayarlaşmanın, otomasyonun ve robotlaşmanın yaygınlaşması hizmet sektöründeki emek istihdamının daralmasına neden olmuştur (Şaylan, 2016, s. 196). Ancak bu sorunların kökeni özellikle fordist üretim sürecinden postfordist üretim sürecine geçişe neden olan sorunların patlak verdiği 1970’li yıllara kadar dayanmaktadır. Bu bağlamda işgücünün robotlaşmasına ilişkin süreci 1970’li yıllardan itibaren ele alıp, 10’ar yıllık zaman dilimlerinde incelemek sürecin anlaşılması açısından çok daha verimlidir.

1973 yılında yaşanan petrol kriziyle birlikte işsizlik yüksek seviyelere çıkmış, enflasyonun yükselmesi, üretkenliği, teknolojiyi ve inovasyonları sekteye uğratmıştır. 1980’lerde enformasyon teknolojilerinin odak noktası haline gelmesiyle birlikte, bilgisayara dayalı inovasyonlar hızlanmıştır, ancak bu gelişmelerin çalışanlar üzerindeki etkisi önceki dönemlere göre daha farklı olmuştur. Bilgisayarlaşma ile belirli özelliklere sahip çalışanların değeri artarken, daha düşük özelliklere sahip çalışanların değeri azalmış, hatta bazı işler ortadan kalkmıştır. 1990’larda ise enformasyon teknolojisi daha da gelişerek başta bilgisayar sektöründe olmak üzere pek çok yeni iş alanı yaratılmıştır. Ancak 1990-91 yılları arasındaki ekonomik duraklama ile birlikte iyi kalite, orta seviye işlerini kaybeden çalışanlar yeni işlere girmekte zorlanınca tekrar işsizliğin başladığı bir döneme girilmiş ve buna bağlı olarak istihdam piyasasında kutuplaşma artmıştır. 2000’li yıllara gelindiğinde ise enformasyon teknolojileri hızla gelişmeye devam etmiş, şirketlerin gelişen teknolojiye dayalı inovasyonları sistemlerine entegre etmesi ise, 1990’larda yaratılan yeni işlerin otomasyona devredilmesine neden olmuştur. Bu bağlamda gelişen enformasyon teknolojileriyle birlikte, bilgisayarlar ve makineler çalışanların değerini artırmak yerine, onları işsiz bırakmaya başlamıştır (Ford, 2019, s. 73-74).

Özellikle bilgisayarlaşmaya bağlı olarak gelişen makine teknolojisinin çalışanların işlerini ellerinden almasındaki en önemli gerekçelerden biri şirketlerin kâr oranlarını artırma isteğidir. Belek (2010, s. 113-114)’e göre, kâr oranlarının artırılması teknolojik gelişme ve esnek yönetim uygulamalarının hâkim olduğu esnek üretkenliğin artırılmasına bağlıdır. Başka bir deyişle, birim zamandaki üretim miktarı artırılarak hem birim ürünün fiyatı düşürülmekte hem de emek gücü ucuzlatılmakta ve bu kapsamda maliyetler düşürülmektedir. Maliyeti düşüren bir başka etken ise bilgisayarlı teknolojilerle birlikte az sayıdaki işçinin daha çok sayıdaki makineyi kullanabilir ve denetleyebilir hale gelmesidir. Öyle ki bazı sektörlerde üretim neredeyse tamamıyla bilgisayarlarla yapılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda teknoloji insanın emek gücünün yerini almış, teknoloji ile işçi arasındaki fordizme dayanan birebir ilişki kırılmıştır (Belek, 2010, s. 113-114).

Artık, işçilerin yerini makinelerle bıraktığı postfordist üretim ilişkilerinin hâkim olduğu olduğu yeni birekonomik çağa girilmiştir. Bu çağda “*makine işçinin üretkenliğini artıran bir araçtır*” varsayımı teknolojilerin gelişmesi ile makinelerin işçi haline gelmesi olarak değişmiştir. Zira bilgisayarlar büyük verilere sahip olduklarında giderek daha becerikli olmakta ve bunun sonucunda da makineler sadece giriş seviyesindeki işleri değil, aynı zamanda ustalık gerektiren işleri de yapar hale gelmektedir. Zira neredeyse her iş belli bir düzeyde öngörülebilir ve rutin olduğu için, işin yaratıcı kısmı az sayıdaki işgücü tarafından yapılıp, bu rutin ve öngörülebilir işler makineler tarafından yapılmaktadır. Bu bağlamda teknolojinin iş modellerine entegre edilmesiyle sektörler daha az emek yoğun hale gelmişlerdir (Ford, 2019, s. 16).

Teknolojinin iş modellerine entegre edilmesinde robotlar önemli bir paya sahiptir. Uluslararası Robotik Federasyonu’na göre, 2000-2012 yılları arasında endüstriyel robotların oranı %60 artmıştır. Çin ise 2005 ile 2012 yılları arasında her yıl yaklaşık %25 oranında artan robot kullanımı ile pazarda en hızlı büyüyen ülke konumuna gelmiştir. Bu noktada Çin’in bir diğer özelliği ise elektronik endüstrisindeki robotik montajın yanı sıra imalat sürecinde gelişen değişikliklere hızla uyum sağlayabilecek esnek robotları tasarlamaya çalışmasıdır. Zira, çalışanlar imalat sürecindeki ani değişikliklere ayak uydurma ve üretim çizelgelerine uyum sağlamak zorlanmakta ve üzerlerinde güçlü bir baskı hissedebilmektedirler. Diğer taraftan robotların sürekli çalışmaktan yakınma gibi bir durumları olmadığı gibi esneklikleri artırılıp yeni

görevler için daha uygun hale getirilebilmekte ve böylece robotlar insan işçilere göre şirketler için giderek daha cazip hale gelmektedirler. San Francisco'nun yeni şirketlerinden biri olan Momentum Machines'in ortaklarından olan Alexandros Vardakostas'ın “*yaptığımız makinenin amacı çalışanları daha verimli hale getirmek değil, tamamen ortadan kaldırmak*” şeklindeki sözü de bu durumu destekleyerek (Ford, 2019, s. 25-30), çalışanlar için işsiz bir dünyanın kapılarının aralandığının en tipik göstergelerinden biridir.

Bu işsiz dünya, işverenler için yeni bir dönemin başlangıcı iken, işsiz kalan kesim için kitlesel işsizlik ve küresel yoksulluğun hâkim olduğu bir gelecek fikrini ve bu eksende de toplumsal huzursuzluk ve kargaşayı doğurmaktadır. Teknolojik devrimin büyüklüğü ile başa çıkmakta zorlanan çalışanlar işsiz kalma tehdidiyle bu yeni üretim sürecinde kendilerinin bir rolü olup olmadıklarını sorgulamaktadırlar (Rıfkin, 1995, s. 12-13). Bu bağlamda enformasyon teknolojisi devrimi fordizmden postfordizme geçilmesini sağlayarak, yalnızca üretim süreci üzerinde etkili olmamış, aynı zamanda üretim sürecindeki esnekleşme kapsamında robotlaşmanın bir yansıması olarak emek sürecini daraltıp, sosyal problemlerin yaratılmasına da neden olmuştur.

Taşeronlaşma, Çalışanların Alan, Mekân, Sektör Değiştirmesi

Teknolojik gelişmelerin üretim sürecine yansıması ile gelişen esnekleşme emek istihdamını daraltmıştır. Emek istihdamının daralması ise yedek işçi ordusunu genişleterek, işgücü pazarını esnekleştirilmiş ve emeğin pazarlık gücünü zayıflatmıştır (Şaylan, 2016). Sermaye, esneklik aracılığıyla zayıflayan işgücü üzerinde daha güçlü denetim mekanizması kurabilmiştir. İşgünün zayıflamasının yanı sıra sendikalar da güç kaybetmeye başlamışlardır. Bu kapsamda hem işgünün hem de sendikaların zayıflaması çalışanları esnek çalışma koşullarını kabul etmeye zorlamıştır. Kendi gereksinimleri doğrultusunda esnekleşen firmalar bu gereksinimleri karşılayabilmek için çalışanlarını talebin yüksek olduğu dönemlerde daha çok, talebin düşük olduğu dönemlerde ise daha az çalışmaya zorlayan çalışma koşulları getirmişlerdir. Ancak daha da önemlisi sürekli istihdamdan yarım zaman, geçici ya da taşeron türü istihdama geçmişlerdir (Harvey, 2014, s. 170). Bu bağlamda teknolojik gelişmeler kademeli olarak işgücü üzerinde etkili olmuş, üretim sürecinde başlayan esnekleşme işgücünü önce zayıflatmış, sonrasında ise taşeron türü istidam uygulamalarının gerçekleşmesine zemin hazırlamıştır.

Taşeronlaşmayla birlikte, işçilerden taşeronlaşmanın getirdiği koşullara uyum sağlamaları, bir anlamda esnekliğe ve coğrafi akışkanlığa ayak uydurmaları beklenmektedir. Bununla birlikte firmalar zor dönemlerinde çekirdek işçilerini işten çıkarmak maliyetli olacağından, üst düzey işler için bile taşeron ağlardan yararlanma seçeneğini tercih edebilmektedirler. Bu üst düzey işler arasında tasarımdan reklama, reklamdan finans yönetimine kadar çeşitli işler bulunmaktadır. Bu bağlamda taşeronlaşma esnek istihdamın en radikal değişikliklerinden biri olmuş, işgücü piyasaları çekirdek işçilerin sayısını azaltarak, artan düzeyde ve hızlı bir şekilde işe alınan ancak işler iyi gitmediğinde yine aynı hızla ve masrafsız bir şekilde işten çıkarılabilecek bir işgücüne sahip olmayı tercih etmiştir (Harvey, 2014, s. 174). İşgücü piyasasındaki dönüşümlerin yanı sıra sanayinin örgütlenmesinde de birtakım değişimler gözlenmiştir. Bu doğrultuda taşeron sözleşmeleri sistematik hale getirilerek, küçük işletmelerin kurulmasının önü açılmıştır. Bu küçük işletmeler ise daha ziyade “enformel”, “marjinal”, “kayıtdışı” ya da “yeraltı” ekonomileri adı altında ileri kapitalist ülkelerde yaygınlaşmıştır. (Harvey, 2014, s. 176).

Kayıtdışı girişimler esnek üretimin ve merkezi olmayan ağların merkezinde yer almaktadır. Kayıtdışı girişimlerde genel giderler büyük ölçekli kuruluşların bürokratik yapısına göre çarpıcı bir biçimde azalmaktadır. Buna karşılık, sermayenin çoğu doğrudan üretken yatırımda yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda kayıtdışı girişimlerde sermaye verimliliği daha yüksek olmakta ve işgücü maliyetleri önemli ölçüde azalmaktadır (Castells ve Portes, 1989, s. 30). İşgücü maliyetlerinin azalıp, sermaye verimliliğinin yükselmesinin temelinde ise kayıtdışı istihdam fırsatlarının istikrarlı olmaktan çok, düzensiz olan işler için genellikle düşük ücret ödeyen taşeron sistem yer almaktadır (Leonard, 1998, s. 71). Taşeronluk ile bir taraftan maliyetler en aza indirilirken, diğer taraftan da esneklik, üst düzeye çıkarıldığı kayıt dışı üretim üzerinden ilerlemektedir (Rajman, 2019, s. 180).

Amerika ve Avrupa'daki sanayi sonrası toplumlar ekonominin kayıt dışı sektörleri için esnek ve ucuz emeğe ihtiyaç duymaktadır. Bu ülkeler, endüstriyel üretimlerinin ve hizmetlerinin çoğunu geliştirmekte olan

ekonomilere devretmiş olsalar da bazı sektörler hala yurt dışından temin edilememekte, ancak çalışmak için düşük maliyetli ve esnek bir işgücü ithal etmek istemektedirler. Bu sektörler ekonominin ikinci ve kayıt dışı, 3D (difficult, dangerous, dirty/ zor, tehlikeli ve kirli) olarak bilinen işlerinden oluşmaktadır. Bu işlerdeki talep ise genellikle göçmenler aracılığıyla özellikle, belgesiz göçmenler tarafından karşılanmaktadır (Reyneri, 2004).

Göçmenler, özellikle belgesiz göçmenler kayıtdışı ekonomik faaliyetlerde ana işgücü kaynaklarından birini oluştururlar. Zira belgesiz göçmenlerin ev sahibi ülkede vatandaş olamamaları bakımından sınırlı haklara sahip olmaları onları önemli bir kayıt dışı işgücü kaynağı haline getirmektedir (Maroukis, vd., 2011, s. 130). Belgesiz göçmenler hem coğrafi hem de profesyonel olarak hareketlidirler, işverenlerin vergi, istihdam, sağlık ve güvenlik düzenlemelerinden kaçmasına olanak tanır, böylece ucuz işgücü kaynağı sağlar ve taşeronluk yoluyla canlı kalırlar (Leonard, 1998, s. 79). Bu kapsamda, bu göçmenler işgücü piyasasının yeni özelliklerine göre ayarlanmış, esneklik ve kısa vadeli uyum kapasitesi sunan bir profile sahiptir (Macaísta Malheiros, 1998, s. 174).

Göçmenlerin yanı sıra kayıt dışı ekonominin diğer bir bileşeni çocuk işçilerdir. Çocuk işçiler, işverenlerin değişik ihtiyaçlarına uyacak şekilde işgücü piyasasına girip çıkarılabilirler. Çoğu sendika okul çağındaki çocuk işçiler hakkında hiçbir hüküm içermediğinden, çocuk işçiler sendikalara nadiren katılırlar. Bu nedenle son derece pasif bir işgücünü temsil ederler. Çocuk işçiler işgücüne katılımlarının geçici statüsü nedeniyle, yetersiz çalışma koşulları ve düşük kariyer beklentileri olan düşük ücretli işlerde istihdam edilirler. Marjinal bir işgücünü temsil ettikleri için, genellikle, yasal olarak değil, yasadışı olarak çalıştırılırlar. Bu bağlamda çocuk işçiler işverenlere son derece esnek bir işgücü sunarlar (Leonard, 1998, s. 83).

Sonuç olarak hem göçmenler hem de çocuk işçiler, postfordist üretim sürecinde esnekliğin bir getirisi olan taşeron türü ağılarda genellikle enformel ve kayıt dışı çalışma pratikleri üzerinden istihdam edilirler. Göçmenlerin ve çocuk işçilerin emeğinin sömürülmesine neden olan bu çalışma pratikleri, kapitalist firmaların verimliliklerini artırarak, daha fazla kazanç elde etmelerine, bu kapsamda da kapitalizmin daha radikal bir kimliğe bürünmesine yol açmaktadır.

Yöntem

Çalışmada nitel araştırma deseni temelinde görsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Sosyolojik literatürde görsel sosyoloji olarak da ifade edilen görsel analiz yöntemi öncelikle antropoloji alanında fotoğrafların görsel bir veri kaynağı olarak kullanılmasıyla başlamış, (Grady, 2006, s. 3) sonrasında teknolojik gelişmelerle birlikte film ve video gibi materyaller de bir görsel veri olarak kullanılmaya başlanmıştır (Harrison, 2002, s. 860). Bu çalışmada da görsel veri türü olarak üç postmodern Hollywood filmi üzerinden temalaştırmaya dayalı görsel analiz yapılmıştır.

Veri Toplama Süreci

Bu çalışmada analize dahil edilecek filmlerin seçimi noktasında postmodern sanat anlayışının sinemada etkisini göstermeye başladığı 1970'lerden itibaren gösterime giren postmodern Hollywood filmleri araştırılarak 100 postmodern Hollywood filmine ulaşılmıştır. Bu filmler içerisinden de çalışmanın konusuyla orantılı olacak şekilde teknolojik gelişmelere ve bu gelişmelerin üretim sürecinde nasıl etkiler gösterdiğine ilişkin üç film (Westworld, Blade Runner, Blade Runner 2049) seçilmiştir. Ayrıca film seçimi noktasında özellikle bilim kurgu filmlerinin fütüristik özelliğine dayalı olarak filmlerin geleceğin toplumuna ilişkin bir bakış açısı sunup sunmadığına dikkat edilmiştir. Bununla birlikte analizin bir bağlam çerçevesinde yapılabilmesi için filmler arasında konu bakımından benzer noktalar yakalanmaya çalışılmış, bu noktada aynı senarist tarafından yazılan ve devam filmleri olan Blade Runner ve Blade Runner 2049 filmleri belli bir süreklilik arz etmesi bakımından da çalışma kapsamında seçilen filmler arasında yer almıştır. Bu filmlere ilişkin bilgiler şu şekildedir:

Westworld

Senaristliğini ve yönetmenliğini Michael Crichton'un yaptığı Westworld filmi, Metro Goldwyn Mayer yapım firması altında Paul N. Lazarus III yapımcılığında bir bilim kurgu, aksiyon film türü olarak 1973 yılında gösterime girmiştir. Filmin oyuncularında Yul Brynner, Richard Benjamin, James Brolin, Dick van Patten, Anne Randal, Norman Bartold, Anne Bellamy, Jared Martin, Linda Gaye Scott yer almaktadır. Filmde Batı Dünyası, Ortaçağ Dünyası ve Roma dünyası olmak üzere üç farklı eğlence merkezinden oluşan bir Delos Tatil Köyü'nde ziyaretçilere hizmet etmek için insanlar yerine çalıştırılan android robotlar görülmektedir. İnsanların birer kopyası olarak üretilen bu robotlar ziyaretçilere neredeyse insan ile makine arasındaki farkın kaybolduğu bir duygu yaşatmaktadırlar.

Blade Runner

Ridley Scott'un yönetmenliğini üstlendiği Blade Runner, The Ladd Company, Warner Bros Picture, Ridley Scott Company ortaklığında yapılmıştır. Filmin senaristleri David Webb Peoples ve Hampton Fancher, yapımcıları ise Jerry Perenchio, Bud Yorkin ve Michael Deely'dir. 1982 yapımı bir bilim kurgu ve aynı zamanda aksiyon filmi olan Blade Runner'ın oyuncu kadrosu şu isimlerden oluşmaktadır: Harrison Ford, Rutger Hauer, Sean Young, Darly Hannah, Edward James Olmos, Joanne Cassidy, M. Emmet Walsh, Brion James, John Edward Alien, William Sanderson, Morgan Paull, Hy Pyke, Kevin Thompson, Joe Turkel. Film, robot teknolojisinin en üst biçimi olarak yapılan, tıpkı bir insan gibi görünen ancak bir insandan fiziksel ve zihinsel olarak daha güçlü özelliklere sahip olan replikantların dünya dışı kolonilerde köle olarak çalıştırılmasını ve replikantların bu tür çalışma koşullarına olan isyanlarını anlatır.

Blade Runner 2049

Blade Runner'ın devam filmi olan Blade Runner 2049'un yönetmeni Denis Willeneuve, senaristleri ise Michael Green ve Hampton Fancher'dir. Columbia Pictures, Alcon Entertainment, Scott Free Production, Thunderbird Entertainment, Torridon Films Bud Yorkin Production ortaklığında 2017 yılında gösterime giren filmin yapımcıları Andrew A. Koseve, Broderick Johnson, Bud Yorkin ve Cynthia Yorkin'dir. Bir bilimkurgu ve gerilim filmi olarak Blade Runner 2049 geniş bir oyuncu kadrosuna sahiptir: Ryan Gosling, Harrison Ford, Ana De Armas, Mackenzie Davis, Sylvia, Hoeks, Jared Leto, Robin Wright, Dave Bautista, Carla Juri, David Dastmalchian, Edward James Olmos, Barkhad Abdi, Lennie James, Hiyam Abbas, Tomas Lemarquis, Sallie Harmsen. Filmde tıpkı bir önceki filmde olduğu gibi replikantların insanların yerine işgücü olarak kullanılması ele alınır, ancak bu sefer sayıları oldukça çoğalan replikantlar yalnızca dünya dışında değil, dünyada da çeşitli görevlerde çalıştırılmaktadır.

Veri Analiz Süreci

Bu çalışmada filmlerden elde edilen sahneler analiz edilirken nitel araştırmada kuram kullanımına ilişkin farklılıklar belirleyici noktamız olmuş ve nitel araştırmalarda nicel araştırmalardakine benzer şekilde geniş bir kuramsal açıklama yapılması tercih edilmiştir (Creswell, 2014, s. 64). Bu bağlamda postfordizme ilişkin kuramsal açıklamalar temel alınmıştır. Kuramsal bir temelin oluşturulmasının ardından bu temel çerçevesinde araştırma soruları hazırlanmış ve bu soruların cevaplarını içeren bulgular temalaştırılmıştır. Temalaştırılma noktasında öncelikle hiçbir veriyi atlamamak için herhangi bir kurama bağlı kalmadan açık kodlamalar (Strauss ve Corbin, 1998) yapılmış ve açık kodlamalar bütün veriler kodlanana kadar devam etmiştir. Sonrasında bu veriler birbirleri ile benzer ve farklı olmaları bakımından ayrılarak eksensel kodlamaya tabi tutulmuş ve böylece alt temalar oluşturulmuştur. Son aşamada ise seçici kod üzerinden üretim sürecine ilişkin temalar şeklindeki ana tema belirlenmiştir.

Araştırma Soruları

Çalışmanın ana sorusu, teknoloji toplumundaki üretim sürecinin filmlerde temsilinin olup olmadığı ve bunun nasıl temsil edildiğidir. Bu ana sorusunun alt araştırma soruları ise şu şekildedir:

1. Filmlerde teknoloji toplumundaki üretim sürecinde robotlaşma nasıl temsil edilmektedir?
2. Filmlerde teknoloji toplumundaki üretim sürecinde görev tanımları nasıl temsil edilmektedir?
3. Filmlerde teknoloji toplumundaki üretim sürecinde taşeronlaşma nasıl temsil edilmektedir?
4. Filmlerde teknoloji toplumunda çalışanların alan, mekân, sektör değiştirmesi nasıl temsil edilmektedir?

Postfordist Üretim Süreci Konulu Filmlerin Görsel Analizleri

Çalışmada görsel analiz yöntemi ile incelenen üç filmde teknoloji toplumunda üretim süreci teması altında dört alt tema elde edilmiştir. Bu alt temalar şu şekildedir: “insanların işgücünden çekilmesi robotların (androidlerin, replikantların) yerini alması”, “görev tanımının belirsizleşmesi/çoklu görev”, “taşeronlaşma”, “çalışanların alan, mekân, sektör değiştirmesi”.

İnsanların İşgücünden Çekilmesi, Robotların (Androidlerin, Replikantların) İnsanların Yerini Alması

Teknolojik gelişmelerin bir ürünü olan robotların gelişim çizgisi üç aşamalı bir süreç içerisinde ilerlemiştir. İlk aşama kapitalist sistemde insan işgücünün yerini almak için üretilen, insandan esinlenilerek yapılan bir metal aksamı olan robotlardır. İkinci aşamada teknolojik gelişmelerin devam etmesi sonucunda ağır metallerden oluşan robotların yerini insana daha çok benzeyen androidler almıştır. Androidlerin içeriği de her ne kadar metalik parçalardan oluşsa da bu parçalar onların insana daha çok benzeyebilmesi adına insan derisine benzer bir materyalle kaplanmıştır. Üçüncü aşamada ise bir taraftan insanı temel alıp diğer taraftan insan bedeninin sınırlarını ve ruhunu aşan bir kapasiteye sahip, bir yönüyle canlı diğer yönüyle de yapay bir varoluşu olan sayborglar yer almaktadır (Batukan, 2017, s. 19-28). Bu bağlamda robotlar da teknolojinin gelişimine paralel olarak farklı aşamalardan geçmiş, giderek insana benzeyen bir gelişim çizgisi üzerinde ilerlemişlerdir. Bu gelişim çizgisi çalışma kapsamında analizi yapılan filmlerde de görülmektedir. Buna göre 1973 yapımı Westworld filminde Delos Tatil Köyü’ndeki eğlence merkezinde insanlara hizmet etmek için, insan görünümü androidlerin çalıştığı görülmektedir.

Filmde, filmin başrol oyuncularından olan Peter ve John, Batı Dünyası’na geldiklerinde, bir android olan otel görevlisi, çantalarını taşıyarak, onlara odalarına kadar eşlik eder.

Fotoğraf 1, 2: Üretim Sürecine İlişkin Temalar: İnsanların işgücünden çekilmesi, robotların (androidlerin, replikantların) insanların yerini alması (11.15, 11.26)

Robot: Hepsi bu kadar galiba. Banyolar koridorun sonunda. Sıcak suyla banyo size iki tekliye mal olur. Akşam yemeği 7’de, kahvaltı 6.30’da, öğle yemeği kendinize ait. Kasabada yemek yemek için birkaç yer var. Fazla büyük görünmüyor ama her şeyimiz var.

Androidlerin hizmet sektöründe çalıştığı bu eğlence merkezinde yukarıda yer alan bir android ile ziyaretçilerin diyaloguna baktığımızda dikkat çeken önemli noktalardan biri dış görünüşü itibariyle insandan neredeyse farksız olan bir androidin aynı zamanda ziyaretçilerle kurduğu iletişimde de insanların

günlük yaşamdaki jargonunu yansıtır (“... iki teklîye mal olur”) nitelikte cümleler kurmasıdır. Bu durum bir taraftan robotların insanların yerine işgücü olarak kullanılmasında ne kadar geliştiğini gösterirken, diğer taraftan da adeta insan ile robot arasındaki ayrımı ortadan kaldırarak Baudrillard (2014)’ın hipergerçeklik kuramında ifade ettiği gibi gerçek ile yapay arasındaki ayrımın yok olmasının bir temsili niteliğindedir. Bu bağlamda Westworld’de androidlerin insanların yerine hizmet sektöründe kullanılması bir taraftan androidlerin işgücü bağlamında insanların yerini aldığını gösterirken, diğer taraftan da robot ile insan arasında ayrımın yapılamadığı bir hipergerçeklik alanına işaret etmektedir.

Westworld’de androidler aynı zamanda eğlence merkezi içerisinde yer alan Bayan Carrie’nin Salonu isimli bir randevu evinde erkek ziyaretçilerin seks ihtiyaçlarını karşılamak üzere çalıştırılırlar. John ve Peter da otele yerleştikten sonra bu salonun yolunu tutarlar.

Fotoğraf 3, 4, 5: Üretim Sürecine İlişkin Temalar: İnsanların işgücünden çekilmesi, robotların (androidlerin, replikantların) insanların yerini alması (21.16, 21.49, 21.44)

Bayan Carrie: (John ve Peter’a) Arkadaşlar kasabada yeni misiniz?

Peter: Evet. (Salon görevlisi robota) Viski.

Bayan Carrie: Yolunuz mu düştü?

John: Belki de.

Bayan Carrie: Eğlence mi arıyorsunuz?

John: Belki.

Bayan Carrie: Doğru yere geldiğiniz. Burada bol bol eğlence var. Bunlar Cindy ve Arlette.

(Peter birer robot olan Cindy ve Arlette’ye büyülenmiş gibi bakmaktadır)

Bayan Carrie: Arlette Parisli. Belki onlarla ilgilenmek hoşunuza gider.

John: Herhalde.

Bayan Carrie: Her istediğini yaparlar.

Peter: Hey John.

John: Evet, öyle görünüyorlar.

Peter: Hey John dinle. Dinle.

Bayan Carrie: Neden üst kata çıkmıyorsunuz? Ücretleri sonra hallederiz.

John: Bana uyar.

Peter: John bu kızlar makine mi?

(John, robotlara hayranlıkla bakar)

John: Nasıl böyle bir şey söylersin? Hadi.

(...)

Bu sahne androidlerin seks işçiliği dahil hizmet sektöründe pek çok alanda çalıştırılabileceğini göstermektedir. Bu, bir taraftan robotların giderek insana benzeyen bir gelişim çizgisinde ilerlediğini gösterirken, diğer taraftan da yalnızca kadın androidlerin seks işçisi olarak kullanılması bakımından eğlence merkezindeki toplumsal cinsiyet eşitsizliğini göstermektedir. Seks işçisi olarak erkeklerin görmezden gelinip yalnızca kadınların çalıştırılmasını eleştiren feminist kurama göre, (Walby, 2016) bu durum toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin görünür kılındığı alanlardan biridir. Bu bağlamda bu sahne robotların insanların yerini aldığı teknolojik bir gelişmişlik düzeyinde bile toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin devam ettiğini göstermektedir.

Filmin bir sonraki sahnesinde Peter John'a "makine" olarak tanımladığı androidlerin adeta insanların hizmetkârı olduğunu söyler.

Fotoğraf 6: Üretim Sürecine İlişkin Temalar: İnsanların işgücünden çekilmesi, robotların (androidlerin, replikantların) insanların yerini alması (25.33)

(...)

John: Nasıldı? Harikaydı değil mi?

Peter: Vay be makineler insanların hizmetkârı.

John: Mükemmel değil miydi?

Peter: Fena değildi.

John: Fena değilmiş. Seni gönül hırsızı.

(...)

Bu sahnede insanların gereksinim duydukları her türlü hizmetin robotlar tarafından yapılıyor olmasına ilişkin bir vurgu yapılmaktadır. Bu sahnede seks işçisi olarak çalıştırılan kadın androidler olsa bile, asıl vurgulanmak istenen robotların insanların yerine hizmet sektörünün her alanında çalıştırılabilir hale gelmesidir. Bu noktada neoliberalizm ile genişleyen hizmet sektörünü ve bu sektörde çalışan insan sayısının yoğunluğunu (Castells, 2013) düşündüğümüzde, aslında hizmet sektöründe robotların insanların yerini almasının sonucunda ortaya çıkacak olan işsizliğin arka planda tutulduğunu, bir anlamda robotun verdiği hizmetten alınan memnuniyetin ön plana çıkarılarak bu durumun perdelendiğini söyleyebiliriz.

Yukarıda analizi yapılan sahneler Westworld filminde androidlerin insanların yerine işgücü olarak kullanılabileceğini göstermektedir. Androidlerin insanların yerini aldığı bu mekanizma ise bilgisayar temelli robot teknolojisinin gelişmesinin bir sonucudur. Bu noktada Williamson, (2018, s. 25) Westworld'un önermesini bilgisayarların her ziyaretçinin sınırsız bir şekilde olan tüm heveslerini tatmin edebilmesinin mümkün olduğunu göstermek şeklinde ifade etmektedir. Zira Williamson, filmin yönetmeni ve senaristi Chricton'un Westworld için ilham kaynağının "gerçek bir insana karşı" düşüncesinden kaynaklandığını vurgulamaktadır.

1973 yapımı Westworld filminde android olarak karşımıza çıkan robot teknolojisi, 1982 yapımı Blade Runner'da daha filmin başlangıcında yapılan yazılı bir tanımla, replikant olarak ifade edilen sayborglar olarak karşımıza çıkmaktadır. 2019 yılının Los Angeles'ının anlatıldığı filmde bu tanım aracılığıyla replikant olarak ifade edilen ileri teknolojik seviyedeki robotların "dünya dışı kolonilerde" insanların yerine işgücü olarak çalıştırıldığı belirtilmektedir.

Replicants were used Off-world as
slave labor, in the hazardous exploration and
colonization of other planets.
After a bloody mutiny by a NEXUS 6
combat team in an Off-world colony,
Replicants were declared illegal
on earth — under penalty of death.

Fotoğraf 7: Üretim Sürecine İlişkin Temalar: İnsanların işgücünden çekilmesi, robotların (androidlerin, replikantların) insanların yerini alması (02.33)

Yukarıda Fotoğraf 7’deki akan yazının içeriği şu şekildedir: “21. yüzyılın başlarında Tyrell Şirketi robot evrimini NEXUS aşamasına ulaştırmıştı. Bu robotlar neredeyse insanla özdeşti ve Replikant olarak biliniyorlardı. Nexus 6’lar, güç ve çeviklik bakımından onları yaratan genetik mühendislerinden üstün ve en az onlar kadar zekiydiler. Replikantlar, dünya-dışında diğer gezegenlerin tehlikelerle dolu keşif ve kolonileştirme sürecinde köle olarak kullanılıyorlardı. Bir Nexus 6 savaş timinin bir kolonide çıkardığı isyandan sonra Replikantlar dünyada yasadışı ilân edilerek, ölüme mahkûm edilmişlerdi. Blade Runner Birimleri adı verilen özel polis ekipleri dünya sınırlarına giren bütün Replikantları öldürmekle görevlendirilmişti. Buna infaz denmiyordu, emekliye ayırma deniyordu.”

Daha filmin başında yapılan bu tanıtımla filmde replikantların bir savaş timinde asker olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ancak filmde bu savaş timini oluşturan replikantların başında onların denetimini sağlayacak bir insanın varlığı ya da denetimi kimin yaptığı belirtilmemiştir. Bunun nedeni izleyiciye replikantların yüksek organizasyon becerisine sahip olduğunu düşündürmek ya da dünya dışı kolonilerde nasıl bir düzen olacağını izleyicinin hayal dünyasına bırakma isteği de olabilir. Ancak her durumda filmde vurgulanmak istenen nokta replikantların dünya dışı kolonilerde insanların yapmak istemediği ya da yapamayacağı zor ve tehlikeli işlerde çalıştırılmasıdır. Bu durum neoliberal sistem ile artan 3D (difficult, dangerous, dirty/ zor, tehlikeli ve kirli) işlerde göçmen işçilerin çalıştırılmasını, (Reyneri, 2004) bir anlamda göçmenlerin ucuz emek gücü (yedek işçi ordusu/Marx [1997]) olarak çalıştırılmasının bir benzerinin replikantlarda uygulandığını göstermektedir. Bir bakıma göçmenlerin yerini replikantların aldığı bu durumda göçmenlere ne olacak sorusunun cevabı ise yine filmde göçmenlerin replikantların parçalarını yapan taşeron işçiler olarak çalıştırılması (Pillay, 1999) şeklinde verilir.

Filmde replikant teknolojisi aynı zamanda bilgisayar teknolojisinin genetik mühendisliği ile birlikte olan gelişiminin sonucu olarak sunulmaktadır. Bu bağlamda replikantların üretiminin yapıldığı Tyrell Şirketi’nin sahibi ve aynı zamanda bir genetik mühendis olan Eldon Tyrell, polis memuru bir Blade Runner olan Deckard’a şirketlerinde hedeflerinin ticaret olduğunu belirterek insanlardan daha güçlü fiziksel ve zihinsel özelliklere sahip olan replikantların insanların yerine işgücü olarak çalıştırılmasına vurgu yapmaktadır.

Fotoğraf 8-9: Üretim Sürecine İlişkin Temalar: İnsanların işgücünden çekilmesi, robotların (androidlerin, replikantların) insanların yerini alması (18.33, 20.05)

(...)

Tyrell: Bizim Tyrell’da hedefimiz ticarettir. Sloganımız da “insandan daha insan”dır

(...)

Kapitalist bir şirketin sahibi olan Tyrell’in bu sözleri robotların üretiminin ve satışının ticarete yükselen bir trend olduğu ve bu doğrultuda replikant satışı ile kapitalizmin daha fazla kâr elde etme isteğinin gerçekleştirilebileceği vurgusu vardır. Bu durum, kapitalizmin robotlaşmanın arttığı dönemde daha radikal bir şekilde devam edeceği ve robotların kapitalist şirketlerin kârlarını artıracığının bir işaretidir.

“Postmodernliğin Durumu” adlı çalışmasında Blade Runner’a ilişkin bir analiz yapan Harvey (2014, s. 343) insanlardan ayırt edilmesi pek mümkün olmayan, ancak fiziksel ve zihinsel olarak insanlardan daha güçlü özelliklere sahip olan replikantların esnek birikim koşullarına uyum sağlamak bakımından gerekli özelliklere sahip bir işçinin mükemmel bir örneğini temsil ettiğini belirtmektedir. Bu noktada replikantlar

kısa dönem içerisinde çalıştırılmak amacıyla, yüksek vasıflı ve esnek işgününün en üst biçimi olarak tasarlanmıştır. Dolayısıyla replikantlar kapitalizmin temelinde yatan en az kaynakla en kısa sürede en fazla verimi elde etmenin (Marx, 2013) bir yolu olarak sunulmaktadır. Ancak filmde buna ilişkin bir eleştirinin yapılmaması gelecekte robotların insanların yerini alacak olması ve bunun için bir farkındalık yaratılması amacıyla değil de belki de replikant örneği üzerinden insanları robotların onların yerini alacağı bir geleceğe hazırlamak amacı ile mi bu tarz filmlerin yapıldığı sorusunu düşündürmektedir.

Blade Runner'ın devam filmi olan 2017 yapımı Blade Runner 2049'da da yine insanların yerine işgücü olarak kullanılan replikantlar daha filmin başında yapılan tanıtımla karşımıza çıkmaktadır.

Fotoğraf 10: Üretim Sürecine İlişkin Temalar: İnsanların işgücünden çekilmesi, robotların (androidlerin, replikantların) insanların yerini alması (01.36)

“Replikantlar biyoteknik insanlardır. Tyrell Şirketi tarafından dünya-dışında kullanılmak üzere tasarlandılar. Artırılmış güçleri onları ideal köleler haline getirdi. Birkaç kanlı ayaklanmadan sonra üretimleri yasaklandı ve Tyrell Şirketi iflas etti. 2020'lerin ortalarında eko-sistemlerin çöküşü sanayici Niander Wallace'ın önünü açtı. Uzmanlığı olan yapay tarımcılık kıtlık yaşanmasına engel oldu. Wallace Tyrell Şirketi'nden arta kalanları ele geçirdi ve itaatkâr yeni kuşak replikantları yarattı. Birçok eski model replikant -sınırsız ömürlü Nexus 8'ler- hayatta kaldı. Peşlerine düştü ve “emekli edildiler”. Onları avlayanların isimleri ise halen Blade Runner.”

Shanahan (2020) ve Vegner (2020)'e göre hem Blade Runner'da hem de Blade Runner 2049'da replikantlar modern endüstriyel işçinin yerini almıştır. Ancak ilk filmde farklı olarak replikantlar Blade Runner 2049'da verilen işin en iyi şekilde yapılmasını sağlayacak adeta “itaatkâr köleler” olarak tasarlanmışlardır. Bu bağlamda üretim amaçlarının dışına çıkmayan replikantlar işlerini en iyi şekilde yapmaya çalışmaktadır ve bu durumdan yine hem replikantları üreten hem de onları çalıştıran kapitalistler kârlı çıkmaktadır. Bu noktada 2049 yılında replikant üretimini yapan Wallace Şirketi'nin sahibi Niandar Wallace, replikantları itaatkâr meleklerle benzeterek uygarlığın onlar üzerinde yükseldiğini belirtmektedir.

Fotoğraf 11: Üretim Sürecine İlişkin Temalar: İnsanların işgücünden çekilmesi, robotların (androidlerin, replikantların) insanların yerini alması (41.01, 40.58)

Wallace: Melekler yaparız uygarlığın hizmetinde. Evet bir zamanlar kötü melekler vardı. Artık iyi melekler yapıyorum. Bu sayede bizi dokuz yeni dünyaya götürdüm. Dokuz. Bir çocuk parmaklarıyla dokuza kadar sayabilir. Yıldızlar bizim olmalı.

(...)

Wallace:Uygarlığın her yükselişi itaatkâr iş gücü sırtında inşa edilmiştir. Köleliğe artık katlanamıyoruz, yapay değillerse. Ancak sınırlı sayıda yapabiliyorum. (...)

Woollard (2020, s. 48-49)'a göre bu sahne replikantların araçsal önemini vurgulamakta, daha açık bir ifadeyle replikantların aslında kapitalist bir şirketin verimliliğini artıran bir köle ordusu oluşturmak amacıyla üretildiğini göstermektedir. Bu bağlamda replikantlar filmde insan sahiplerinin çıkarlarına hizmet eden köleler olarak sunulmaktadır.

Görev Tanımın Belirsizleşmesi/Çoklu Görev

Blade Runner ve Blade Runner 2049 filmlerinde insanların yerine işgücü olarak kullanılan replikantların farklı görevleri yerine getirmek için kullanıldığı görülmektedir. Bu bağlamda Blade Runner'da polis müfettişi Bryant, replikantların görüntüleri eşliğinde onlar hakkında Deckard'a bilgi verirken, aynı zamanda onların farklı görevler için üretildiklerini belirtmektedir.

Fotoğraf 12, 13, 14, 15: Üretim Sürecine İlişkin Temalar: görev tanımının belirsizleşmesi/çoklu görev (14.02, 14. 27, 14.39, 15.00)

Deckard: Nedir bu?

Bryant: Nexus 6 Roy Baty. Üretim tarihi, 2016. Savaş modeli. En üst düzeyde kendi kendine yeterlik. Büyük ihtimalle liderleri. Bu Zhora. Bir dünya-dışı öldürücü tekme birliği için eğitildi. Güzel ama canavar derler ya. İşte o da öyle. Dördüncü yaratığın adı Pris. Temel zevk modeli. Dış kolonilerdeki askeri kulüpler için demirbaş.

Replikantlar hakkında verilen bu bilgiler daha önce de ifade edildiği gibi replikantların askeri amaçlarla kullanıldığını göstermektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta, insan askerlerden oluşan bir birlikte nasıl ki farklı görevleri yerine getiren askerlerden oluşan hiyerarşik bir yapı varsa benzer bir hiyerarşinin replikantlar arasında da olduğudur. Örneğin, Roy en üst düzeyde kendi kendine yeterliliğe sahip lider konumunda olan bir replikant iken, Zhora öldürücü tekme birliği için eğitilmiştir. Diğer taraftan Pris her ne kadar askeri amaçlardan farklı olsa da yine askeri kulüplerde askerlerin eğlenmeleri için üretilmiş bir replikanttır.

Blade Runner'da replikantlar yalnızca dünya dışı kolonilerde çalışırken, ondan otuz yıl sonrasını anlatan Blade Runner 2049'da giderek sayısı artan replikantlar, artık sadece dünya dışında değil, aynı zamanda dünyada da çalışmaya başlamışlardır. Bununla birlikte, replikantların üretim amaçları da farklılaşmış, bir polis memuru olabildikleri gibi aynı zamanda asker ya da kazı işlerinde çalışan bir işçi de olabilmişlerdir. Replikantlara biçilen bu farklı görevler, Wallace Şirketi'ne replikant almak için gelen bir müşteri ile şirket çalışan bir replikant olan Luv arasındaki diyalogda ifade edilir.

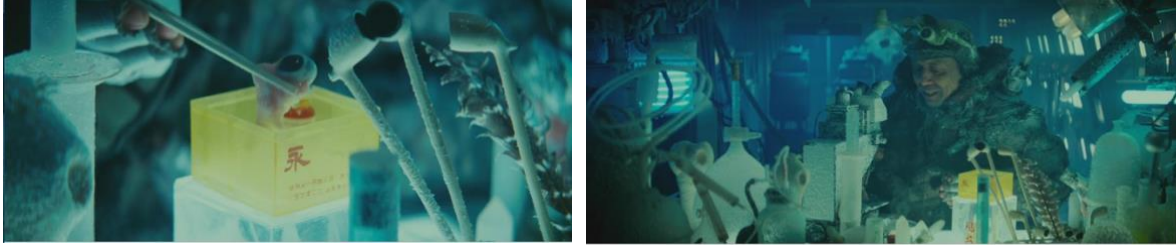
Fotoğraf 16: Üretim Sürecine İlişkin Temalar: görev tanımının belirsizleşmesi/çoklu görev (30.34)

Luv: Onları istediğiniz gibi uyarlayabilirsiniz. İsteddiğiniz kadar insan yapabilirsiniz. Ancak kullanım yeri sondaj alanı olacak, değil mi? Paranızı zekâ, aksesuar ya da albeniye harcamazdım. Elbette siparişe keyif için olan modelleri eklemek isterseniz başka.

Kendisi de bir replikant olan Luv'un sözleri replikantların her ne kadar insanların bir kopyası olsa da aslında tasarlanan bir ürün olduklarını ve kullanacakları ürüne göre çeşitli özellikler üzerinden dizayn edildiklerini göstermektedir. Her iki filmde de replikantlar genetik mühendisliğinin bir ürünü olsalar da aynı zamanda bilgisayar odaklı enformasyon teknolojilerinin de bir sonucudurlar. Bu noktada Ford (2019, s. 16) bilgisayarların bilgi ve beceri edinmede giderek ustalaştığını belirterek, bilgisayarlar için neredeyse her işin belli bir düzeyde rutin ve öngörülebilir hale geldiğini ifade etmektedir (Ford, 2019, s. 16). Bu durum ise ağır çalışma koşullarına uyum sağlamak zorlanan insan çalışanların yerine farklı farklı görevleri yerine getirebilecek robotların tercih edilmesine neden olmaktadır. Her iki filmde yer alan replikantlar ise robot teknolojisinin en üst özelliklerine sahip olması bakımından farklı işleri yerine getirme noktasında biçilmiş bir kaftan olarak değerlendirilebilir.

Taşeronlaşma

Üretim sürecinde görülen esneklik ile birlikte postfordizmin bir özelliği olan taşeronlaşma postendüstriyel bir kent görünümünü yansıtan Blade Runner'da kentin yapısını oluşturan tersane benzeri küçük taşeron işletmeler oldukça dikkat çekicidir. Bu kapsamda taşeronlaşma alt teması bağlamında filmde öne çıkan sahnelerden biri Tyrell Şirketi için barakavari bir yerde çalışan Asyalı bir genetik tasarımcı ile replikantların lideri Roy arasındaki geçen sahnedir.

Fotoğraf 17, 18: Üretim Sürecine İlişkin Temalar: Taşeronlaşma (26.32, 26.37)

(...)

Roy: Evet sorular. Morfoloji... yaşam uzunluğu... üretim tarihleri...

Genetik tasarımcı: Bilmiyorum. Böyle şeylerden anlamam. Ben sadece göz yaparım. Sadece göz. Sadece genetik tasarım. Sadece göz. Siz Nexus musunuz? Sizin gözlerinizi ben tasarladım.

Roy: Yaptığım gözlerle gördüklerimi bir görebilseydin. Şimdi... sorular.

Genetik tasarımcı: Yanıtları bilmiyorum.

Roy: Kim biliyor?

Genetik tasarımcı: Tyrell! O her şeyi biliyor.

Roy: Tyrell Şirketi mi?

Genetik tasarımcı: O büyük patron. Senin aklını tasarladı. Beynini.

(...)

Asyalı genetik tasarımcının sadece replikantların gözlerini yapması, beyinlerinin ise Tyrell tarafından tasarlanması büyük bir kapitalist tekel olan Tyrell Şirketi'nin karşısında aynı zamanında ona bağlı olarak çalışan küçük taşeron işletmelerin varlığını işaret etmektedir. Bu noktada Pillay (1999), taşeronların kapitalist tekellerin altında düşük ücretlerle, kötü çalışma koşullarında, daha fazla sömürüye maruz kalarak, aynı zamanda da iş güvencesinden yoksun bir şekilde çalıştıklarını belirtmektedir. Zira Blade Runner'daki Asyalı taşeronlar da Pillay'ın taşeronlar hakkındaki değerlendirmelerinin bir temsili niteliğindedir.

Blade Runner 2049'da replikantları üreten şirketler değişse de kapitalist tekeller altında çalışan taşeron ağlara ilişkin sistemin devam ettiği görülmektedir. Blade Runner 2049'daki taşeronlaşma replikantların beyinlerine yapay anılar yükleyen Dr. Ana Stelline'in replikant bir polis memuru olan K'ye söylediği sözler ile açığa çıkar.

Fotoğraf 19: Üretim Sürecine İlişkin Temalar: Taşeronlaşma (76.30)

K: Wallace için çalışıyorsunuz.

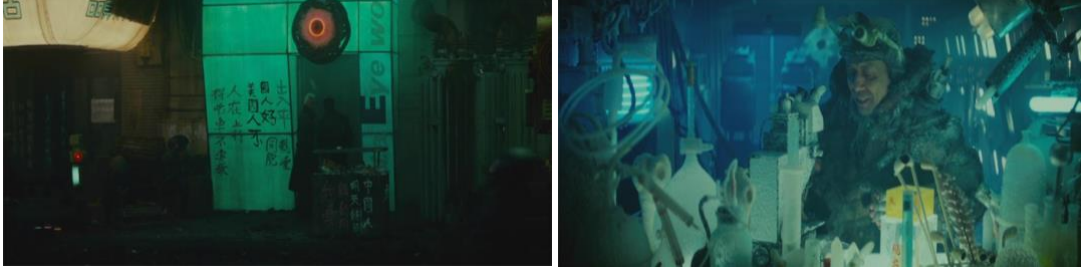
Dr. Ana Stelline: İş ortaklığı. Tedarikçilerden biriyim. Beni satın almak istedi. Ama ben bu koşullarda özgürlüğümü tercih ettim.

Çalışanların Alan, Mekân, Sektör Değiştirmesi

Bu alt tema kendi içerisinde “varoşlardaki göçmen çalışanlar” ve “çocuk işçiler” şeklinde iki alt temaya daha ayrılmaktadır.

Varoşlardaki göçmen çalışanlar

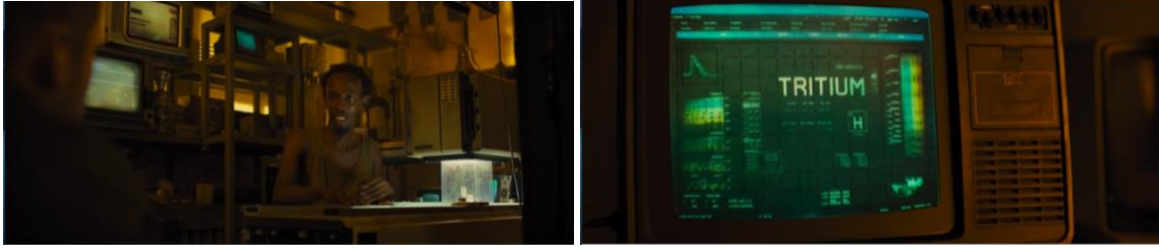
Blade Runner'ın dikkat çeken özelliklerinden biri 2019 yılında Los Angeles'ın sokaklarının yoğun bir şekilde Asyalı göçmenlerle dolu olması ve bu göçmenlerin adeta varoş olarak ifade edebileceğimiz mekânlarda yaşaması ve çalışmasıdır. Bu alt tema kapsamında saptanan sahneler taşeronlaşma alt teması altında saptanan sahnelerdir. Zira göçmenlerin aynı zamanda filmde taşeron olarak çalıştığı görülmektedir.

Fotoğraf 20, 21: Üretim Sürecine İlişkin Temalar: çalışanların alan, mekân, sektör değiştirmesi (26.21, 26.37)

Varoşlardaki göçmen çalışanların görüldüğü sahneler 1970'li ve 1980'li yıllarda Asya'dan Amerika'ya olan göçün bir temsili niteliğindedir. Asya'dan Amerika'ya olan göç öncelikle vasıflı emek göçü ile başlamıştır (Castles ve Miller, 2008). Bu bağlamda varoş olarak ifade edebileceğimiz barakavari bir mekânda çalışan Asyalı genetik tasarımcı Asya'dan Amerika'ya göç eden vasıflı bir göçmeni temsil etmektedir. Ancak filmde dikkat çeken bir nokta replikantların gözlerini yapmak gibi oldukça yüksek bir teknoloji gerektiren bir işin barakavari bir mekânda yapılıyor olmasıdır. Bu bağlamda Harvey (2014, s. 345)'in de ifade ettiği üzere, Blade Runner'da ademi merkezileşmiş halde bulunan taşeron ağlar içerisinde yer alan göçmenler adeta üçüncü dünyanın enformal çalışma pratikleri içerisinde oldukça kötü koşullarda çalışmaktadır.

Blade Runner'daki benzer durum otuz sene sonrasında da devam etmekte, Blade Runner 2049'da da göçmenler varoşlarda çalışmaya devam etmektedir. Bu durum, K'nin tahtadan yapılmış gibi görünen oyuncak bir atı analiz ettirmek için bir pasajın içerisinde yer alan Dr. Bagder'in atölyesine gelmesi ile görülür.

Fotoğraf 22, 23: Üretim Sürecine İlişkin Temalar: çalışanların alan, mekân, sektör değiştirmesi (48.59, 49.19)

Dr. Bagder: Gerçek bir ahşap, zenginsin arkadaşım. Sana gerçek bir at bulamam. Gerçek bir at mı istiyorsun?

K: Gerçek bir ata ihtiyacım yok.

Dr. Bagder: Hayır sana bulurum Wallace şeyleri gibi.

K: Gerçek bir ata ihtiyacım yok. Sadece nereden geldiğini bulmam lazım.

(Dr. Bagder atı koklar)

Dr. Bagder: Eski toprak gibi kokuyor. Ama yapısı yeni.

K: Reaktör radyasyonu olabilir mi?

Dr. Bagder: Hayır daha uçucu.

(Dr. Bagder eski bir televizyon ekranını andıran bir makineye bakar ve makine Tritiyum olduğunu söyler)

Dr. Bagder: Eski eski.

K: Radyasyon bombası seviyesinde.

Dr. Bagder: Bu kadar güçlü radyoaktif olabilecek tek bir yer var.

K: O kadar kirli olan tek bir yer var. Orada kimse yaşamıyor.

Dr. Bagder: Bana nereden geldiğini sordun. İşte sana söyledim. At? Keçi? Dış dünya izin belgeleri. Ne istersen Dr. Bagder sana hemen bulur.

Blade Runner'daki yapılan teknolojik iş ile tezat oluşturacak kötü çalışma koşulları, Blade Runner 2049'da da aynı şekilde varlığını sürdürmekte, göçmenler Los Angeles'ta sanki teknolojiden uzak, üçüncü dünya ülkelerinin enfomal, kayıt dışı, küçük işletmelerinde çalışmaktadır. Blade Runner 2049'da bunun en tipik örneği, Dr. Bagder'in eski ve dağınık görünümlü atölyesinde eski teknolojinin bir temsili olan tüplü televizyonun analiz için kullanılmasıdır. Bu noktada Abadan Unat (2006), milyonlarca göçmenin yasadışı yollarla farklı ülkelere giriş yaptığını, bu nedenle bazılarının yasal haklarına kavuşurken bazılarının ise kaçak olarak çalışmaya devam ettiğini belirtmektedir. Zira her iki filmdeki varoşlarda çalışan göçmenler de bunun en tipik örneklerinden birini oluşturmaktadır diyebiliriz. Yasal olarak giriş yapan göçmenler de yedek işçi ordusu yaratma açısından benzer sonuçlar doğurabilmektedir. Kimi zaman kayıt dışı, kimi zaman ise çok daha ucuza ve uzun saatler çalışan göçmen işçiler tercih edilmektedir. Ucuz göçmen emeği ise hem yerli girişimciler hem de etnik girişimciler tarafından tercih edilebilmektedir (Şahin, 2010; Şahin Kütük, 2012).

Çocuk işçiler

Filmde tıpkı göçmenlerin çalıştıkları mekânlar gibi derme çatma bir yetimhanede kimsesiz çocuklar dünya dışındaki nikel koloni gemileri için çalıştırılırlar. Yetimhane adeta bir çocuk işçi ordusu haline getirilmiştir. Çocuklar yorgun, hasta ve perişan bir halde başlarında bulunan ve onlara sürekli bağırın Mister Cotton isimli yetimhane müdürünün emri altında çalışırlar.

Fotoğraf 24, 25: Üretim Sürecine İlişkin Temalar: çalışanların alan, mekân, sektör değiştirmesi (1.07.03, 1.06.39)

Mister Cotton: Hepsi bitecek, yoksa sizi yağmurda dışarı atarım... ateş yağmurunda! Çalışmak için buradasınız. Çalışmazsanız, size ihtiyacım olmaz. Bana sizin gibi...

(Tam bu sırada adam K'yi görür)

Mister Cotton: Merhaba (Mister Cotton K'yı müşteri zanneder ve sırtır). Nikel koloni gemileri için. Ancak bu kadar ya da bu şekilde dış dünyadaki o harika hayata yaklaşabilirler ya da yaklaşabiliriz. Bu numarayı destekliyorum. Onları oyalıyor (K ve Mister Cotton çocukların arasında gezmektedir) ve gaza getiriyor, doğru mu? Ama iş bu. Onları beslemeye degecek çocuklar haline getiren şey iş.

(Bu sırada çocuklardan biri yere içi parça dolu metal bir kap düşürür ve çıkan ses karşısında Mister Cotton sert bir şekilde dönüp bakar ve çocuklar korkudan başlarını eğerek, kendilerini gizlemeye çalışırlar. Ancak K'den çekinen Mister Cotton çocuğa bir şey söylemez)

Mister Cotton: Peki söyle bakalım aklında nasıl bir tip var? (Cotton bir düdük çalar ve bütün çocuklar ayağa kalkıp başlarını eğerler) Çünkü ben de her tip var.

(...)

Bu sahne kimsesiz çocukların da tıpkı replikantlar gibi kapitalist şirketlerin daha fazla kâr elde etmesi için birer ucuz işgücü olarak çalıştırıldığını göstermektedir. Flisfeder (2021: 136)'e göre de bu sahne kapitalist küresel kuzey bölgelerde inşa edilen günümüzdeki kötü atölyeleri ve çocuk köle emeği aracılığıyla makine üretimi yapılmasını betimlemektedir. Bu bağlamda çocuk işçiler de bir taraftan replikantlar gibi adeta bir

köle emeği sunmakta, diğer taraftan da tıpkı göçmenler gibi taşeron ağların kayıt dışı çalışma pratiklerinin bir parçası haline getirilmektedir.

Sonuç

Çalışmada bilgisayar temelli enformasyon teknolojilerinin üretim sürecine yansımaları, postmodern Hollywood film örnekleri olan Westworld, Blade Runner ve Blade Runner 2049 üzerinden görsel analiz yöntemi kullanılarak incelenmiştir.

Yirminci yüzyılın başlarında henüz yeni yeni oluşmaya başlayan, teknolojik ve finansal gelişmelerle birlikte kendini geliştirip, sinemanın etkili bir anlatım yolu olduğunu keşfeden Hollywood, dünyanın her yerindeki her yaştan, her kültürden, her ulustan insana hitap etmeyi başarabilmiş bir sistemdir (Topçu, 2010, s. 7). Bunda Hollywood'un filmlerini yaparken, diğer ülkelerin ulusal sinemalarına göre çok daha fazla bir bütçeye ve teknolojik olanaklara sahip olmasının payı büyüktür. Bu bağlamda etkileyici gücü yüksek olan filmler yapan Hollywood, bu filmlerin kopyalarını bütün ülkelere dağıtarak, filmlerinin dünya çapında oldukça yüksek bir izleyici kitlesi ile buluşmasını sağlamaktadır (Yaylagül, 2010, s. 18). Dolayısıyla Hollywood diğer ülkelerin ulusal sinemaları ile karşılaştırıldığında çok daha geniş kitlelere ulaşabilme ve daha etkili olabilme gibi ayrıcalıklı bir özelliğe sahiptir. Bu nedenle çalışma kapsamında analizi yapılan filmler Hollywood filmleri arasından seçilmiştir.

Çalışma kapsamında teknoloji toplumunda üretim süreci teması bağlamında dört alt tema belirlenmiştir. Bu alt temalardan ilki robotların işgücü olarak insanların yerini almasıdır. Robotların işgücü bağlamında insanların yerini alması literatürde "*teknolojik işsizlik*" (Ivanov, 2017; Feldman, 2013; Loi, 2015; Danaher, 2015; Walsh, 2018, Pol ve Reveley, 2017) kavramı ile ifade edilmektedir. Konu ile ilgili yapılan çalışmalar robotlaşmanın getireceği teknolojik işsizliğin çalışanlar üzerinde endişeye neden olacağı ve bu kapsamda çalışanların işlerinin ücretleri ve gelecekleri hakkında kaygılandıklarını göstermektedir. Acemoğlu ve Restrope (2020)'nin çalışmasına göre robotlaşma yirmi yılda uzmanların öngördüğü gibi ilerlerse, robotların gelecekteki etkileri oldukça büyük olacaktır. Bu noktada Uluslararası Robotik Federasyonunun (2021) açıkladığı verilere göre, robotlaşma 2017 yılına kadar kademeli olarak artış göstermiştir. Buna göre, 2005-2008 yılları arasında ortalama 115.000 robot satılırken, 2009 yılında bu sayı ekonomik kriz nedeniyle 60.000'e gerilemiş, 2010 yılında tekrar 120.000'e yükselmiştir. 2015 yılına kadar bu sayı iki katını da aşarak yaklaşık 254.000'e ulaşırken, 2016'da 300.000'i geçmiştir. Bundan sonra da robot kurulum sayıları artarak devam etmiş, 2017 yılında 400.000'i bulurken, 2018 yılında 400.000 de aşmıştır. Bu bağlamda ekonomik krizler olmadığı müddetçe robotlaşma düzeyi hız kesmeden devam etmiş ve her yıl bir önceki yılın robot kurulum sayısına göre artış göstermiştir. (https://ifr.org/img/worldrobotics/Executive_Summary_WR_Industrial_Robots_2021.pdf)

Bunun en tipik örneklerinden biri Çin'de, Apple ve Samsung firmalarına üretim yapan Foxconn Şirketi'nde yaşanmış, şirket, 60.000 çalışanını işten çıkararak, onların yerine robotları çalıştırmaya başlamıştır. Böylece insan çalışan sayısını azaltan şirket, işten çıkardığı çalışanları tarafından yapılan ve rutine dayalı işleri robotların becerisine bırakırken, eğitimli çalışanlarını daha ziyade araştırma, geliştirme, kaliteye ve süreç kontrolü gibi alanlarda değerlendirmiştir (https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/05/160525_foxconn_robot).

Robotların insanların yerini alması sadece üretim sürecinde değil, farklı alanlarda da görülmüştür. Bu alanlardan biri de hukuktur. Buna göre IBM tarafından geliştirilen robot avukat Ross Amerikalı Baker Hostetler Avukatlık Bürosu'nda icra ve iflas alanında avukatlık yapmaya başlamıştır. Hukuk bürosunun yönetim kurulu başkanı Steve Kesner, robot avukat Ross'un hukuk bürosunun verimliliğini artırdığını, onun sayesinde maliyetlerinin azaldığını ve daha sağlıklı sonuçlara ulaştıklarını belirtmektedir (<https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/sadik-gultekin/avukat-ross-2526069>). Ross'un benzer bir örneği de İngiltere'de UCL Üniversitesi ile Sheffield Üniversitesi'deki bilgisayar mühendisleri tarafından geliştirilen robot yargıçtır. Bir bilgisayara 384 davaya ilişkin bilgilerin yüklenmesi ile yapay zekâ üzerinden tasarlanan robot yargıç, davaları yasal ve ahlaki boyutları ile inceleyebilmekte ve bir insan hakkı ihlali olduğu noktada dava dosyalarında bazı ifadelerin ya da bilgilerin sıklığının diğerlerine göre daha fazla olduğunu tespit etmiştir. Bu bağlamda robot yargıç, davalara ilişkin hükümlerde bulunabilmiş ve verdiği beş karardan

dördünü doğru tahmin edebilmiştir. Robot yargıcın bu performansı onun hak ihlâlinin olduğu davaların tespit edilmesine ilişkin kolaylık sağlayacağını düşündürmüştür (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37750409>).

Bilgisayar teknolojisinin ve yapay zekânın ilerlemesiyle robotlar avukat ya da yargıç olup, insan işgücünün yerini alabildikleri gibi polis de olabılmışlardır. Dubai Polis Birimi, robot gücü ile kentini koruyarak bunun örneğini teşkil etmekte olup, 2030 yılına kadar polis kuvvetlerinin %25'ini robotlardan aldıkları desteklerle yapılandıracağını belirtmektedir. Farklı dilleri konuşabilme yeteneğine sahip olan bu robot polisler yüz tanıma, kent sakinlerinin suç bildiriminde bulanmasını sağlama ve trafik cezası kesebilme gibi özelliklere sahiptir (<https://www.webtekno.com/robocop-gercek-oldu-dubai-robot-polisler-kullanmaya-basliyor-h26864.html>).

Robotlaşmanın insanların yerini almasının bir diğer örneği de yalnızca robot çalışanların olduğu Japonya'daki "Henn na" (Tuhaf/Değişen) isimli otelde görülmektedir. Guinness Rekorlar kitabı tarafından dünyanın ilk robot oteli olarak adlandırılan Henn na'da müşterileri karşılayan bir android robot onların kayıtlarını yaparken, bavulları yine robotlar tarafından odalarına taşınmaktadır. Otelin temizliği robotlar tarafından yapılmakta, odalarda bulunan Tulie adı verilen robot da müşterilerin ışığı, klimayı, televizyonu ve diğer cihazları kontrol edebilmesini sağlamaktadır (Reis, vd., 2020 219-220). Ancak bu otelde dikkat çeken önemli bir nokta otel yönetiminin yeni teknolojiye ayak uyduramadıkları ve müşterilerin isteklerine yeterince cevap veremedikleri gerekisiyle 243 robotu işten çıkarmasıdır (<https://www.dunyahalleri.com/japon-otel-robotlari-islerini-kaybetti/>). Bu durum gelişen robot teknolojisinden yalnızca çalışanların değil, aynı zamanda eski teknolojiyle yapılan robotların da müzdarip olduğunu göstermekte, nasıl ki robotlaşma ile robotlar insan işgücünün yerini almakta ise yeni robotlar da önceki robotları işlevsiz kılarak, onların yerini almaktadır.

Robotlaşmanın gelişmesinde rol oynayan önemli faktörlerden biri de yapay zekâdır. Yapay zekâ denildiğinde akla genellikle bilgisayar işlemcisi, devreler, hafıza üniteleri gibi teknik bir aksam gelse de yapay zekâ aynı zamanda androidler ve sayborglar dahil tüm robotları oluşturan ana beyindir. Robotik varoluşlar onun yalnızca bedenidir. Bu nedenle robotik bir varoluş yapay zekânın güdümündedir ve eğer ki bir robot özgürleşecekse de bu yapay zekânın eseri olacaktır (Batukan, 2017, s. 25-26). Bu bağlamda, yapay zekâ denildiğinde, akla yalnızca teknolojik devrelerin ya da aksamın gelmesinin dışına çıkan çalışmalardan biri yapay zekâ ile canlı organizmanın birleşiminden doğan "xenobot" adı verilen yeni bir türdür. Afrika'da yaşayan Xenopus adı verilen bir kurbağadan alınan kalp ve deri hücrelerinin yapay zekâ ile birleştirilmesi ile oluşan xenobotlar klasik bir robot ya da makine değil, tamamıyla hücrelerden oluşan canlı bir organizmadır. Yapay zekâ algoritmasına ve güçlü bir işletim sistemine sahip olan süper bir bilgisayar tarafından biyofiziksel ilkeleri üretilen xenobotlar, hücrelere sahip olması bakımından canlı bir varlık özelliğine sahip iken, aynı zamanda adeta yapay zekânın çocuğudur. Xenobotlar ile ilgili çalışmalar henüz çok yenidir ancak insan sağlığını ve refahını geliştirmek için kullanılabilir. Örneğin, canlı bir bedene ilaç verilmesinde, kanserli hücrelerin tespit edilmesinde ve yok edilmesinde, damar tıkanıklığının giderilmesinde xenobotlardan yararlanılabilir. Hatta xenobotlar hastanın kendi kök hücrelerinden yapıldığında hastaya dışarıdan yapılan müdahalelere göre daha güvenilir olabilir. Ayrıca bilim insanları xenobotlar aracılığıyla okyanusların, çeşitli atıklardan temizlenebilmesi gibi çevrenin korunmasına ilişkin çeşitli işlemler yapılabileceğini belirtmektedir. Bunlara ek olarak, kendi kendini onaran ve kesildiğinde tekrar birbirine bağlanabilme özelliği gösteren xenobotlar otonom bir birimin ya da topluluğun işlevlerine sahiptir ve bu bağlamda da bir tür "programlanabilir canlı robotlar"dır. Bu bağlamda xenobotların bilgisayar bilimcilerin ve biyomühendislerin ortak bir ürünü olduğunu söyleyebiliriz (Ball, 2020; Blackiston, 2021; Coghlan ve Leins, 2020; Mone, 2020).

Sinema özellikle bilim kurgu filmlerindeki robot figürleri ile geleceğin robot teknolojisine ve bu teknolojinin üretim süreci içerisinde nasıl bir rol oynacağına ilişkin bir bakış açısı sunarken, aynı zamanda yapıldığı dönemin sosyal ve ekonomik yapısı ve politikalarının gelecekte yol açabileceğini düşündüğü sorunlara ilişkin düşüncelerini, endişelerini ve eleştirilerini de ortaya koyabilir. Bunlar arasında Amerika'da yaşayan Asyalı göçmenlerin ve çocuk işçilerin taşeron işletmelerde oldukça ağır ve sağlıksız koşullarda kayıtdışı bir şekilde çalışması yer almaktadır. Bu noktada özellikle Blade Runner'ın çekim yılı (1982) yılı itibarıyla Amerika'daki Asyalı göçmenlerin nüfusuna baktığımızda 1965 Göç Yasası'nın ardından ABD'nin

Asyalı göçmenleri kabul eden ülkelerin başında olduğu görülmektedir (Arnold, vd., 1987, s. 105-112; Castles ve Miller, 2008, s. 225). Bu bağlamda Asyalı göçmenlerin Amerika Birleşik Devletleri'ndeki oranı % 10'un altında iken, 1970'lerden sonra bu oran % 35'e yükselmiştir. 1960'lı yıllarda yaklaşık 35.000 Çinli, 35.000 Hintli ve 35.000 Koreli göçmen kabul edilmişken, 1980'lerde bu sayılar, sırasıyla 347.000, 251.000 ve 334.000'e yükselmiştir (ABD Vatandaşlık ve Göçmenlik Dairesi, 1994, s. 27-28; akt. Massey, 1995, s. 639). Bu sayılar ABD'de Asyalı göçmen sayısının 1965 Göç Yasası'nın kabulünün ardından giderek arttığını ve Amerika'nın etnik bakımdan çok çeşitli bir yapıya doğru ilerlediğini göstermektedir. Bu noktada özellikle geleceği anlatan Blade Runner'ın Amerika'daki giderek artan Asyalı nüfusa ve özellikle onların kötü çalışma ve yaşam koşulları bakımından da göç politikalarına yönelik eleştirel bir bakış açısı sunduğunu ve bu bakımdan da filmin Amerikan toplumundaki artan göçmen yoğunluğa ilişkin endişeleri sinemasal bir üslûpla dile getirdiğini söyleyebiliriz.

Geleneksel olarak göçmenler, bir ülkeye yasal veya yasadışı yollardan girseler de girmeseler de, savunmasız, ucuz ve kolayca harcanabilir bir işgücünü temsil ederler (Leonard, 1998, s. 76). Bu bağlamda taşeron sistemin kontrolsüz ve sömürüye dayalı enformel ve kayıt dışı çalışanlarını oluştururlar. Castells ve Portes (1989, s. 13)'e göre, bu kontrolsüz ve sömürüye dayalı üretim ilişkilerinin; enformel ve kayıtdışı çalışanlarının olduğu atölyelerin gelişmiş kapitalizmi değil de klasik kapitalizmi temsil ettiği öne sürülmektedir. Ancak eski üretim biçimlerinin yenilerine dönüşmesine neden olan şey, aslında uzun bir kurumsal denetim döneminden sonra çalışma atölyelerinin ve diğer düzensiz faaliyetlerin gelişmesidir. Bu bağlamda eski üretim biçimleri yeni bir ortamda yeni hale gelmişlerdir.

Filmlerde taşeron işlerde ucuz işgücü olarak çalıştırılan bir diğer grup ise çocuk işçilerdir. Thévenon ve Edmonds (2019, s. 9)'a göre, ekonomik büyümede etkili olan faktörler arasında üretim kalıplarındaki değişme ve çocuk emeğinin kullanımını etkileyen bir teknolojik ilerleme vardır. Teknolojik gelişme ise çocuk emeğini iki farklı şekilde etkilemektedir. Buna göre, yeni teknolojiler bir yandan çocukların sahip olmadıkları özellikleri geliştirerek çocukların işgücüne katılmalarını zorlaştırırken, diğer yandan da çocuk işçiliği için yeni alanlar yaratabilecek faaliyetler ve üretim yöntemleri üretmektedir.

Nasıl ki kayıt dışı çalışma pratiklerinin geleneksel kapitalizme özgü olduğu öne sürülmekte ise, benzer şekilde Leonard (1998, s. 82)'a göre çocuk işçiliğinin de kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesiyle yavaş yavaş aşınan kapitalizm öncesi çağın köhne bir kalıntısı olduğuna dair yaygın bir varsayım vardır. Ancak bu varsayımın aksine dünyanın en gelişmiş ülkelerinde bile çocuklar hem yetişkinlerin üstlendikleri işleri yapmakta hem de ekonomide önemli bir rol oynamaya devam etmektedir. Bu bağlamda ILO'nun 2018 verilerine göre dünyadaki her 10 çocuktan 1'i çocuk işçi olarak çalışmakta ve çalışan bu çocuk işçilerin sayısı 152 milyonu bulmaktadır. Bu çocuk işçilerin yaklaşık 73 milyonu ise sağlıksız ve tehlikeli koşullarda çalışmaktadır. Sağlıksız ve tehlikeli koşullarda çalışan çocukların büyük bir kısmı aynı zamanda çocuk işçilerin de en büyük bölümünü oluşturan (%48) 5-11 yaş arasındaki çocuklardır. Buna ek olarak 12-14 yaş aralığında bulunan çocuklar çocuk işçilerin %28'ini oluştururken, 15-17 yaş aralığı da %25'ini oluşturmaktadır.

Sonuç olarak, çalışma kapsamında analizi yapılan filmlerde (Westworld, Blade Runner, Blade Runner 2049) enformasyon teknolojileri ile birlikte değişen üretim sürecine (postfordizm) ilişkin temsiller bulunmaktadır. Zira Ryan ve Kellner (2016)'a göre, sinema toplumsal gerçekliği inşa eden temsiller sistemi içinde yer almaktadır ve temsillerin içselleştirilmesiyle bu inşa süreci tamamlanmaktadır (Ryan ve Kellner, 2016). Dolayısıyla filmler dönemin toplumsal gerçekliklerini temsiller aracılığıyla sunmaktadır. Bununla birlikte, Kellner (2013, s. 29-31) filmlerin aynı zamanda belli bir toplumsal bağlamın ötesine geçip, gelecekte olması muhtemel olayları beyaz perdeye taşıyarak geleceğe ilişkin bir öngörü sunduğunu belirtmektedir (Kellner, 2013, s. 29-31). Bu öngörüye sağlama noktasında Hollywood sahip olduğu ekonomik ve teknolojik olanaklarla çok daha geniş kitlelere ulaşması bakımından diğer ulusal sinemaların önüne geçerek sosyolojik çalışmalar için önemli bir veri kaynağı sunmaktadır. Bu bağlamda çalışma kapsamında analizi yapılan filmlerden elde edilen bulgularda sinemanın teknolojinin üretim sürecinde kullanımına ilişkin temsiller sunduğu ve bu temsiller üzerinden de üretim sürecinde gelecekte olabilecek gelişmelere ilişkin bir öngörü sağladığı tespit edilmiştir. Bu öngörü bir anlamda geleceğin hipergerçek bir inşasını sunmaktadır. Dolayısıyla adeta geleceğin toplumunu işaret eden bir güce sahip olduğunu

söyleyebileceğimiz sinema sosyolojik bağlamda üzerinde önemle durulması gereken bir alandır hele ki teknolojinin baskın olduğu postmodern çağda.

Çıkar çatışması:	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Mali destek:	Yazar bu çalışma için mali destek almadığını bildirmiştir.
Etik kurul onayı:	Yazar bu çalışmada etik kurul onayına gereksinim duymadığını beyan etmiştir.

Kaynakça

- Abadan-Unat, N. (2006). *Bitmeyen göç konuk ötesi işçilikten ulus-ötesi yurttaşlığa*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Basım.
- Acemoglu, D., & Restrepo, P. (2020). Robots and jobs: Evidence from US labor markets. *Journal of Political Economy*, 128(6), 2188-2244.
- Arnold, F., Minocha, U., & Fawcett, J. T. (1987). 6: The changing face of Asian immigration to the United States. *Center for Migration Studies Special Issues*, 5(3), 103-152.
- Arthur, B. (2011). *Teknolojinin doğası nedir ve nasıl evrilir* (İ. Çetin, Çev.). İstanbul: Optimist Kitap.
- Ball, P. (2020). Living robots. *Nature materials*, 19(3), 265-265.
- Baudrillard, J. (2014). *Simülakrlar ve simülasyon* (9. Bs.). (O. Adanır, Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Batukan, C. (2017). *Robo-tizm "Robot, android, sayborg ve yapay zekâda ruh üzerine"*. İstanbul: Altıkkırkbeş Yayın.
- Belek, İ. (2010). *Esnek üretim derin sömürü*. İstanbul: Yazılama Yayınevi.
- Bell, D. (1999). *The coming of the post-industrial society*. New York: Basic Books.
- Blackiston, D., vd. (2021). A cellular platform for the development of synthetic living machines. *Science Robotics*, 6(52), eabf1571.
- Brenner, N., & Keil, R. (2013). Küresel kentlerden kentselliğin küreselleşmesine (M. Üçoğlu, Çev.). *Birikim dergisi*. Erişim adresi: <https://birikimdergisi.com/guncel/590/kuresel-kentlerden-kentselligin-kuresellesmesine>
- Castells, M., & Portes, A. (1989). World underneath: The origins, dynamics, and effects of the informal economy. A. Portes, M. Castells, ve L. A. Benton (Yay. haz.), *The informal economy: Studies in advanced and less developed countries* içinde. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press.
- Castles, S. ve Miller, M. J. (2008). *Göçler çağı modern dünyada uluslararası göç hareketleri*. (B. U. Bal ve İ. Akbulut, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Coghlan, S., ve Leins, K. (2020). "Living robots": Ethical questions about cenobots. *The American Journal of Bioethics*, 20(5), W1-W3.
- Danaher, J. (2017). Will life be worth living in a world without work? Technological unemployment and the meaning of life. *Science and Engineering Ethics*, 23(1), 41-64.
- Esser, J., & Hirsch, J. (2000) The crisis of Fordism and the dimensions of a 'Post-Fordist' regional and urban structure. A. Amin (Yay. haz.), *Post-Fordism: A reader* içinde (ss. 417-437). Oxford: Blackwell Publishers
- Feldmann, H. (2013). Technological unemployment in industrial countries. *Journal of Evolutionary Economics*, 23(5), 1099-1126.
- Flisfeder, M. (2021). Object oriented subjectivity: Capitalism and desire in Blade Runner 2049. C. Neill (Yay. haz.), *Lacanian Perspectives on Blade Runner 2049* içinde (ss. 121-138). Cambridge: Palgrave Macmillan.
- Ford, M. (2019). *Robotların yükselişi, yapay zekâ ve işsiz bir gelecek tehlikesi* (6. Bs.) (C. Duran, Çev.) İstanbul: Kronik Kitap.
- Grady, J. (2006). "Visual sociology". C. Braynt ve D. Peck (Yay. haz.), *21. century sociology: A reference handbook* içinde (ss. 63-70). Londra: Sage Publications.
- Ivanov, S. (2017). Robonomics – principles, benefits, challenges, solutions. *Yearbook of Varna University of Management*, 10, 283-293.
- Harrison, B. (2002). Seeing and illness world-using visual methodologies in a socioogy of health and illness: A methodological review. *Sociology of Health & Illness*, 24(6), 856-872.
- Harvey, D. (2014). *Postmodernliğin durumu* (7. Bs.) (S. Savran, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Kellner, D. (2013). *Sinema savaşları, Bush-Cheney döneminde Hollywood sineması ve siyaset* (G. Koca, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

- Leonard, M. (1998). Estimates and guesstimates: Defining the informal economy in Europe and the United States. *Invisible Work, Invisible Workers* içinde (ss. 11-25). Londra: Palgrave Macmillan.
- Loi, M. (2015). Technological unemployment and human disenchantment. *Ethics and Information Technology*, 17(3), 201-210.
- Macaísta Malheiros, J. (1998). Immigration, clandestine work and labour market strategies: The construction sector in the metropolitan region of Lisbon. *South European Society and Politics*, 3(3), 169-185.
- Marx, K. (2013). *Yabancılaşma*. Ankara: Sol Yayınları.
- Massey, D. S. (1995). The new immigration and ethnicity in the United States. *Population and Development Review*, 631-652.
- Masuda, Y. (2008). Three great social revolutions: Agricultural, industrial, and informational. *Prometheus: Critical Studies in Innovation*, 3(2), 269-274.
- Mone, G. (2020). It's alive! *Communications of the ACM*, 63(9), 15-17.
- Murray, R. (1995). Fordizm ve post-fordizm. S. Hall ve M. Jacques (Yay. haz.), *Yeni zamanlar 1990'larda politikanın değişen çehresi* içinde (ss. 46-62). (A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Pillay, D. (1999). The human cost of sub-contracting/outsourcing. *Journal of the Southern African Institute of Mining and Metallurgy*, 99(4), 193-195.
- Pol, E., & Reveley, J. (2017). Robot induced technological unemployment: Towards a youth-focused coping strategy. *Psychosociological Issues in Human Resource Management*, 5(2), 169-186.
- Raijman, R. (2019). Immigration and the informal economy. S. J. Gold ve S. J. Nawyn (Yay. haz.), *Routledge International Handbook of Migration Studies* içinde (ss. 178-187). Londra: Routledge.
- Reis, J., vd. (2020). Service robots in the hospitality industry: The case of Henn-na Hotel, Japan. *Technology in Society*, 63, 101423.
- Reyneri, E. (2004). Immigrants in a segmented and often undeclared labour market. *Journal of Modern Italian Studies*, 9(1), 71-93.
- Rifkin, J. (1995). *The end of work: The decline of the global labor force and the dawn of the post-market era*. New York: GP Putnam's Sons.
- Ryan M. ve Kellner D. (2016). *Politik kamera* (3. Bs.), (E. Özsayar, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Shanahan, T. (2019). We're all just looking for something real. T. Shanahan ve P. Smart (Yay. haz.), *Blade Runner 2049: A philosophical exploration* içinde (ss. 8-26). Londra ve New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Strauss, A. And Corbin, J. (1998). *Basic of qualitative research: Procedurs and techniques for grounded theory*. Londra: SAGE.
- Şahin, B. (2010). *Almanya'daki Türkler*. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Şahin, Kütük, B. (2012). Almanya'daki etnik ekonomilere işçi göçü olarak ulus ötesi evlilikler. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Bahar*(16), 173-190.
- Şaylan, G. (2016). *Değişim, küreselleşme ve devletin yeni işlevi* (3. Bs.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Thévenon, O., & Edmonds, E. (2019). Child labour: Causes, consequences and policies to tackle it. *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*. 235.
- Toffler, A. (1996). *Gelecek korkusu şok* (4. Bs.) (S. Turgut, Çev.). İstanbul: Altın Kitaplar.
- Topçu, G. (2010). Önsöz. G. Topçu (Yay. Haz.), *Hollywood'a Yeniden Bakmak* içinde (ss. 7-8). Ankara: De Ki Basım Yayım.
- Wegner, P. E. (2020). We, the people of Blade Runner 2049. *Science Fiction Film and Television*, 13(1), 135-142.
- Walsh, T. (2018). Expert and non-expert opinion about technological unemployment. *International Journal of Automation and Computing*, 15(5), 637-642.
- Williamson, C. (2018). "An escape into reality": Computers, special effects, and the haunting optics of Westworld (1973). *Imaginations: Journal of Cross-Cultural Image Studies*, 9(1), 19-39.
- Woollard, F. (2019). The "miracle" of replicant reproduction. T. Shanahan ve P. Smart (Yay. haz.), *Blade Runner 2049: A philosophical exploration* içinde (ss. 8-26). Londra ve New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Yaylagül, L. (2010). Hollywood: Tarihi, ekonomisi, ideolojisi. Y. G. Topçu (Yay. haz.), *Hollywood'a Yeniden Bakmak* içinde (ss. 9-23). Ankara: De Ki Basım Yayım.

İnternet Kaynakları

ILO (2018). "Çocuk İşçiliği", <http://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/child-labour/lang--tr/index.htm>. Erişim tarihi: 19 Ocak 2022

https://ifr.org/img/worldrobotics/Executive_Summary_WR_Industrial_Robots_2021.pdf . Erişim tarihi: 20 Ocak 2022

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/05/160525_foxconn_robot. Erişim tarihi: 20 Ocak 2022

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37750409>. Erişim tarihi: 20 Ocak 2022

<https://www.webtekno.com/robocop-gercek-oldu-dubai-robot-polisler-kullanmaya-basliyor-h26864.html> erişim tarihi: 20 Ocak 2022

<https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/sadik-gultekin/avukat-ross-2526069> erişim tarihi: 20 Ocak 2022

<https://www.dunyahalleri.com/japon-otel-robotlari-islerini-kaybetti/> erişim tarihi: 19 Ocak 2022